

Katarzyna Rogozińska <https://orcid.org/0000-0001-6867-0834>
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
e-mail: katarzyna.rogozinska@ujk.edu.pl

Radom w przekazie prasowym „Kuriera Radomskiego” z 1906 r.

Radom in the Press Release of ”Kurier Radomski” from 1906

Abstrakt

Prezentowany artykuł koncentruje się na jednym z lokalnych czasopism wydawanych w Radomiu w okresie zaborów, dokładnie w czasach rewolucji 1905-1907, kiedy zelżał ucisk i ograniczono cenzurę, i kiedy można było zakładać prasę w języku polskim. Uwzględniono cechy formalno-wydawnicze „Kuriera Radomskiego” oraz jego zawartość treściową w odniesieniu do Radomia. Pominięto informacje dotyczące innych mniejszych miejscowości guberni radomskiej, o których także donosili publicyści analizowanego periodyku.

Abstract

The presented article focuses on one of the local magazines published in Radom during the partitions, and more specifically during the revolution of 1905-1907, when oppression was eased and censorship was limited, and when it was possible to establish a press in Polish. The formal and publishing features of „Kurier Radomski” and its content in relation to Radom were taken into account. Information on other smaller towns in the Radom Governorate, which was also reported by the journalists of the analyzed periodical, was omitted.

Słowa kluczowe: Radom, „Kurier Radomski”, prasa polska, zabór rosyjski
Keywords: Radom, „Kurier Radomski”, Polish press, Russian partition

Wprowadzenie

Radom leży na Przedgórzu Radomskim na pograniczu Krainy Wielkich Dolin (Mazowieckiej) i Wyżyny Małopolskiej, nad rzeką Mleczna. Jego początki sięgają XII w., z tego okresu pochodzą pierwsze wzmianki¹. Przez cały okres istnienia Radom był miastem m.in. kasztelańskim, powiatowym, departamentowym, gubernialnym. Mieszkańcy zajmowali się głównie handlem, rolnictwem, wytopem żelaza, obróbką drzewa².

W czasach zaborów Radom stał się miastem o dość nowoczesnej strukturze w utworzonej w 1844 r. guberni³. Na przełomie lat 1866/1867 gubernia kielecko-radomska została rozdzielona na dwie: gubernię kielecką z siedzibą władz gubernialnych w Kielcach i gubernię radomską z siedzibą władz gubernialnych w Radomiu⁴. Od 1867 r. Radom stał się stolicą guberni i jednego z siedmiu powiatów. Od tego czasu, aż do początków XX w., nastąpił dalszy rozwój miasta, m.in. dzięki przemysłowi garbarskiemu, metalowemu czy uruchomionej w 1885 r. kolei żelaznej⁵. Wzrosła znacząco liczba mieszkańców, w 1897 r. było to 16 906 osób⁶. W 1906 r. liczba mieszkańców Radomia wynosiła już 42 476⁷. Niemal połowę mieszkańców w tym okresie stanowiła ludność żydowska.

Po upadku powstania styczniowego na mocy nowej ustawy o szkolnictwa władze carskie wprowadziły obowiązkowy język rosyjski jako wykładowy na wszystkich przedmiotach, oprócz języka polskiego i religii. Istniejące w Radomiu gimnazjum męskie w 1873 r. stało się ośmioklasowym gimnazjum filologicznym. Kształceniem kobiet zajmowały się w Radomiu pensje niższe – jedno lub dwuklasowe oraz wyższe – pięcioklasowe⁸. Po ich likwidacji powstały prywatne niższe szkoły żeńskie. Powstawały również prywatne szkoły męskie, a na początku XX w. rozpoczęły funkcjonowanie szkoły handlowa i rzemieślnicza. W tym okresie w Radomiu istniały 34 szkoły elementarne⁹.

¹ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907, s. 11; *Radom szkice z dziejów miasta*, pod red. J. Jędrzejewicza, Warszawa 1961, s. 8.

² J. Sekulski, *Encyklopedia Radomia*, Radom 2009, s. 207.

³ Z. Bartos, E. Frejtag-Mika, W.Ł. Macierzyński, *Radom na starej pocztówce i prasa Radomia w latach 1811-1918*, Radom 1996, s. 20; I Krasieńska, *Życie kulturalne w miastach i miasteczkach guberni radomskiej w latach 1864-1914*, Radom 2015, s. 10-22.

⁴ *Ibidem*, s. 21.

⁵ W.Ł. Macierzyński, *Prasa Radomia w latach 1811-1918*, Radom 1995, s. 21.

⁶ *Studium historyczno-urbanistyczne śródmieścia Radomia. Miejska Pracownia Urbanistyczna*, Radom 1998, s. 33-34.

⁷ *Radom szkice z dziejów*, s. 15.

⁸ *Ibidem*, s. 154-157.

⁹ M. Maj, *Szkolnictwo*, [w:] *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, Warszawa 1985, s. 145-151.

Analiza materiału pozwala stwierdzić, że pomimo trudnej sytuacji społecznej, politycznej czy gospodarczej ziem polskich, a zwłaszcza ludności Królestwa Polskiego w omawianym okresie w Radomiu odbywało się szereg wydarzeń kulturalnych, a miejscowa społeczność przystępowała do pracy w różnych towarzystwach czy organizacjach.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie obrazu ówczesnego Radomia, jaki wyłania się z łam ukazującego się w 1906 r. „Kuriera Radomskiego”.

Prasa Radomia w okresie zaborów do 1906 r.

Początki prasy Radomia sięgają pierwszej połowy XIX w. Dnia 1 stycznia 1831 r. ukazał się tutaj jeden z pierwszych periodyków „Sandomierzanin” z podtytułem: „Dziennik polityczny i literacki”, w którym drukowano informacje z Radomia, kraju i z zagranicy zaczerpnięte z pism warszawskich. „Sandomierzanin” nie przetrwał próby czasu, ostatni zaś, 4 jego numer, ukazał się 12 stycznia 1831 r.¹⁰ W połowie XIX stulecia powstał „Radomianin” i jak pisał Wiesław Łukasz Macierzyński: *wywołał żywą reakcję społeczeństwa guberni radomskiej. Znalazł nabywców wśród inteligencji, ziemiaństwa i bogatego mieszczaństwa*¹¹. Od 1867 r. ukazywały się w języku rosyjskim pisma urzędowe „Wiadomości Gubernialne Radomskie”, a od 1870 r. „Pamiętnik Guberni Radomskiej” („Pamjatnaja Kniżka Radomskoj Gubernii”)¹². Należy w tym miejscu wskazać, że pierwszym radomskim czasopismem było również wydawnictwo urzędowe „Dziennik Departamentu Radomskiego” ukazujące się od 1815 r., które kilkakrotnie zmieniał tytuł¹³. Warto odnotować również efemerydę prasowo-wydawniczą pt. „Wisła” powstałą w 1871 r. (niestety ukazał się tylko jeden jej numer)¹⁴. Podobny los spotkał gazetę wydaną w Londynie pt. „Radomianin”¹⁵. W 1902 r. wydano pierwszy numer pisma „Wici”, drugi ukazał się w 1905 r.¹⁶ W roku 1906 powołano do istnienia pismo „Głos”, jego redaktorem był lekarz Leon Fuksiewicz, jednak periodyk ukazywał się tylko przez rok¹⁷.

¹⁰ W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 127-128; szerzej: W. Zajewski, „Sandomierzanin”. *Nieznanne czasopismo z okresu powstania listopadowego*, „Przegląd Historyczny” 1964, t. 55, nr 2, s. 236-256.

¹¹ W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 129.

¹² J. Luboński, op. cit., s. 60-61.

¹³ J. Luboński, op. cit., s. 61; *Radom szkice z dziejów*, s. 227-228; Z. Bartos, E. Frejtag-Mika, W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 53.

¹⁴ W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 129-130.

¹⁵ Ibidem, s. 130-131.

¹⁶ Ibidem, s. 131-132.

¹⁷ Ibidem, s. 132-134.

Niewątpliwie najważniejszym i najdłużej ukazującym się pismem była „Gazeta Radomska”, wydawana od 1884 r. Założona przez Teofila Rewolińskiego – inspektora lekarskiego, guberni radomskiej, numizmatyka. „*Gazeta Radomska*” nie będąc oficjalnie organem żadnej partii politycznej, prezentowała poglądy jej właścicieli, redaktorów i współpracowników. [...] Publikowała oprócz artykułów problemowych również wiadomości ze świata, z całego imperium rosyjskiego, z innych guberni Królestwa Polskiego, a także informacje lokalne¹⁸. Ostatni jej numer ukazał się w 1917 r.¹⁹

Ogólne informacje o „Kurierze Radomskim”

Lata 1905-1907 to czasy rewolucji. Po krwawych manifestacjach w Petersburgu, ludzie zaczęli buntować się przeciwko panującemu carowi Mikołajowi II, także w Królestwie Polskim. W Radomiu utworzono nawet urząd Tymczasowego Generał-Gubernatora mający na celu walkę z ruchem rewolucyjnym. Należy powiedzieć, że pomimo wielu zakazów wydanych przez władze wojskowe, robotnicy radomscy podejmowali liczne strajki, demonstracje, wiece, na których przedstawiali swoje żądania m.in. poprawienia życia ekonomicznego, czy politycznego, a także polonizację szkół i wprowadzenie języka ojczystego do innych instytucji użyteczności publicznej. Oprócz robotników w strajkach uczestniczyła także młodzież szkolna, inteligencja oraz włościanie²⁰.

„Kurier Radomski” ukazywał się tylko w 1906 r., więc w okresie wzmożonej rewolucji. W kolejnym 1907 zstąpiły go „Nowiny Radomskie”. „Kurier Radomski” był pismem społecznym, politycznym, ekonomicznym i literackim. Pierwszy numer opuścił prasy drukarskie 7 kwietnia 1906 r. Łącznie ukazało się 105 numerów, ostatni zaś wyszedł 29 grudnia 1906 r. W omawianym okresie pismo wychodziło trzy razy w tygodniu we wtorki, czwartki i soboty, w pozostałe dni tygodnia ukazywało się wyłącznie jako dodatek telegraficzny. Objętość ograniczała się do 4 stron, choć pierwszy numer wydano w podwójnej objętości 8 stron. Pismo drukowano w zakładzie „Jan Kanty Trzebiński” w Radomiu. Pierwszym adresem wydawniczym była ulica Lubelska 28. Pojedynczy

¹⁸ M. Banaszek, „*Gazeta Radomska*”(1884-1917), „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1987, t. 26, nr 1, s. 34.

¹⁹ W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 116; Z. Bartos, E. Frejtag-Mika, W.Ł. Macierzyński, op. cit., s. 89-116.

²⁰ Zob. J. Boniecki, *Radom w rewolucji 1905-1907 roku*, [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, pod red. J. Jędrzejewicza, Warszawa 1961, s. 123-127.

numer kosztował 5 kop., dodatki telegraficzne 2 kop.²¹ W numerze 19 redakcja zamieściła następującą informację: *Zakładając pismo nasze, chcieliśmy za pomocą depesz szybko i dokładnie informować ogół czytelników naszych. Tymczasem okazało się, że depesze agencyjne są nam dostarczane ze znacznym opóźnieniem.* To skłoniło redakcję do rezygnacji z dodatków telegraficznych. W czerwcu obniżono także prenumeratę w Radomiu do 4 rubli rocznie, 1 rubla kwartalnie i 35 kop. miesięcznie, z kolei na prowincji do 5 rubli 20 kop. rocznie i 1 rubla 30 kop. kwartalnie²². W pierwszym numerze zamieszczono informację, o współpracownikach gazety. Byli to: Władysław Bukowski, Kazimierz Kasperski, Stanisław Kepner, Władysław Mieczysław Kozłowski, Waclaw Męczkowski, Rafał Radziwiłłowicz, Andrzej Sygietyński z Warszawy, Wojciech Twardowski z Kielc, Andrzej Grabowski, Mieczysław Temerson z Płocka, Stanisław Staniszewski z Suwałk, Zbigniew Pietkiewicz z Wilna, Aleksander Lednicki z Moskwy, Stanisław Kelles-Krauz, J. Krasowski z Krakowa. W numerze tym opublikowano także stanowisko redaktorów gazety: *Po raz pierwszy przemawiamy do społeczeństwa. Musimy przeto wyraźnie określić nasze stanowisko w najważniejszych sprawach naszego kraju, jako też ogólnopaństwowych. [...] Wyjawienie swego polityczno-społeczno-ekonomicznego programu staje się dzisiaj dla pisma musem, nakazem. [...] Szczerość przekonań, głęboka wiara w ich prawdę i czystość pobudek – oto jedyny drogowskaz dla pisma, chcącego przynieść istotnyżytek krajowi*²³. W tekście tym wystosowano także żądania i dążenia dotyczące m.in. samodzielności narodowej – świadomego i wolnego rozwoju każdej jednostki ludzkiej, autonomii kraju, nawoływano do tworzenia związków i zrzeczeń, równości całego społeczeństwa Królestwa Polskiego, jego rozwoju, posługiwania się językiem ojczystym w szkołach, zwalczania ciemnoty, przesądów, dążenie do rozwoju i postępu narodu na płaszczyznach życia społecznego, kulturowego i ekonomicznego, nawoływano do tworzenia związków i zrzeczeń²⁴.

Ponadto informowano o zwolnionych z więzienia, o zaległościach podatkowych, o wyborach w Radomiu. Znalazły się również korespondencje z Połańca, Skaryszewa, Kozienic, Opoczna czy Krakowa. A także wiadomości *Z kraju* poświęcone np. zezwoleniu na prowadzenie przedmiotu arytmetyka w szkołach w języku polskim, wprowadzeniu nauki języka polskiego w zakładach naukowych średnich dla wszystkich uczniów. Zamieszczano także reklamy. W numerze 3

²¹ Z. Bartos, E. Frejtag-Mika, W.L. Macierzyński, op. cit., s. 134-135.

²² *Od Redakcji*, „Kurier Radomski” 1906, nr 19, s. 1.

²³ Redakcja, *Nasze stanowisko*, „Kurier Radomski” 1906, nr 1, s. 1-2.

²⁴ Tamże, s. 2.

została opisana relacja z pobytu Senatora Mamontowa w Warszawie, której celem było rozpatrzenie nadużyć w szkolnictwie Królestwa Polskiego. Delegacje chłopów i nauczycieli ludowych przedstawiły mu stan obecny szkolnictwa, a także swoje żądania m.in. uwolnienia nauczycieli czy zaprzestania przesładowań za naukę w języku polskim²⁵. Z kolei numer 10 gazety poświęcony był rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Przytoczono jej fragmenty, omówiono przeprowadzone reformy prawno-państwowe i społeczne²⁶.

W gazecie zamieszczano sporo informacji z różnych miejscowości guberni radomskiej np. Zwolonia, Jedlińska czy Połańca. Pojawiały się także informacje o przestępczości: napadach, rabunkach, morderstwach oraz o pożarach i wypadkach²⁷.

W ostatnim numerze na pierwszej stronie redakcja tak oto pożegnała się ze swoimi czytelnikami: *Dzisiejszym numerem „Kuriera Radomskiego” zamykamy nasze wydawnictwo. Natomiast od Nowego Roku zacznie wychodzić tygodnik pod tytułem „NOWINY RADOMSKIE”, który będzie w dalszym ciągu szerzył prawdziwy postęp i idee demokratyzacji. „NOWINY” podpisywać będzie p. Bronisław Prybe; roczna prenumerata tygodnika wynosić będzie 3 rb. na miejscu w Radomiu, 3 rb. 60 kop. z donoszeniem do domu, 4 rb. z przesyłką pocztową. Zawiadamiając o niniejszym naszych abonentów i czytelników, gorąco polecamy im nowo powstające „Nowiny Radomskie”²⁸.*

Ludność

W roku 1906, jak donosił analizowany periodyk, Radom zamieszkiwany był głównie przez ludność polską, żydowską i rosyjską. Jednym z palących problemów, na które zwróciła uwagę redakcja „Kuriera Radomskiego”, była kwestia osób zamieszkałych w okolicznych wsiach. Z braku własnych gospodarstw rolnych ludzie ci często parali się innymi zajęciami, np. pracą folwarczną, zatrudniali się jako robotnicy najemni u bogatych włościan, zajmowali się rzemiosłem, handlem, pracowali w cukrowniach i gorzelniach. Aby stworzyć dogodne warunki do posiadania własnych gospodarstw, dawano tym osobom możliwość dzierżawienia ziemi oraz przyznawania prawa do udziału w samorządzie gminnym. Pojawiły się także inne możliwości zarobkowania, jak stworzenie na

²⁵ Redakcja, *Rewizja szkolna w Polsce*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 2.

²⁶ *Konstytucja 3 Maja. (Ustawa rządowa 3 i 5 maja 1791 r.)*, „Kurier Radomski” 1906, nr 10, s. 1-2.

²⁷ *Z ziemi radomskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 3.

²⁸ *Od Redakcji*, „Kurier Radomski” 1906, nr 105, s. 1.

wsiach warsztatów rzemieślniczych czy umożliwienie realizacji drobnego handlu zimą²⁹. Zwroćenie uwagi redakcji na poprawę życia na podradomskiej wsi sprzyjało powiększaniu miejsc pracy dla mieszkańców miasta.

Wśród najniżej uposażonych mieszkańców Radomia znalazły się m.in. szwaczki, służba domowa oraz stróże mieszkający w kamienicach, w których dbali o porządek, sami żyjąc w nieludzkich warunkach i mało zarabiając. Często zmuszało ich to do podejmowania dodatkowej pracy zarobkowej³⁰. Do innych uprawianych zawodów w tym czasie należały zawody strycharzy w cegielniach, terminatorów w stolarniach, brukarzy, murarzy, fryzjerów, felczerów, zecerów czy drukarzy. Niskie zarobki, złe warunki pracy bądź zatrudnianie małoletnich pracowników bez uprawnień stawało się bardzo często przyczyną strajków robotników³¹. Do głównych postulatów w stolarniach należały np. podniesienie płacy, zadbanie pracodawców o lepsze warunki mieszkaniowe, zwiększenie kwoty na korzystanie z łaźni³². Aby walczyć o swoje prawa pracownicze, radomscy brukarze założyli nawet organizację³³. Murarze żądali 8-godzinnego czasu pracy oraz zwiększenia zarobków³⁴. Fryzjerzy i felczerzy, zwiększenia płacy oraz większej przystępności dla społeczeństwa dzięki wydłużeniu czasu pracy³⁵. Zecerzy i pracownicy drukarni, a także terminatorzy ślusarscy, domagali się większej płacy i lepszych warunków pracy³⁶. Wśród postulatów strajkujących był zapis, który uniemożliwiał pracodawcy zwolnienie pracownika za udział w strajku.

Na pomoc finansową mogli liczyć ubożsi robotnicy i rzemieślnicy. Bowiern od 1881 r. działała w Radomiu Kasa Przemysłowców Radomskich, jej prezesem w 1906 r. był Karol Staniszewski. Kasa udzielała pożyczek robotnikom oraz rzemieślnikom radomskim, głównie na zakup narzędzi i materiałów do pracy³⁷.

Inną niedogodnością społeczeństwa, na którą zwróciła uwagę redakcja omawianej gazety w krótkiej notatce w 64 numerze, był stan sanitarny miasta. Powodem stała się duża ilość zakaźnie chorych, szczególnie w biedniejszych dzielnicach Radomia, np. w dzielnicy Wałowej. Wśród mieszkańców panował

²⁹ Z. Gąsiorowski, *Bezrolni*, „Kurier Radomski” 1906, nr 4, s. 1.

³⁰ F-Ski., *Do właścicieli kamienic*, „Kurier Radomski” 1906, nr 50, s. 2-3.

³¹ *Z miasta. Zakończenie strajku strycharzy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 50, s. 3.

³² *Z miasta. Strajk terminatorów stolarskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 50, s. 3.

³³ *Z miasta. Z organizacji robotników brukarskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 53, s. 3.

³⁴ *Z miasta. Strajk murarzy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 54, s. 4.

³⁵ *Z miasta. Strajk fryzjerów*, „Kurier Radomski” 1906, nr 57, s. 4.

³⁶ *Z miasta. Strajk drukarski. Strajk uczniów ślusarskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 62, s. 3-4.

³⁷ bp, *Zgromadzenie reprezentantów Kasy Przemysłowców Radomskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 4, s. 2; I. Krasieńska, op. cit., s. 58-59.

brak dbałości o czystość, co szczególnie uwidaczniało się w ilości pozostawianych na ulicach śmieci, a to przyczyniało się do szerzenia chorób zakaźnych³⁸.

Pod względem wyznaniowym społeczność Radomia stanowili w większości katolicy, którzy chętnie i tłumnie uczestniczyli w uroczystościach religijnych. Jedną z nich było nabożeństwo misyjne odbywające się na placu nowo budowanego kościoła³⁹. Inna, to uroczystość obchodzona ku czci św. Cecylii – patronki muzyki. Mszę uświetnił wówczas pięknym śpiewem chór „Lutnia”⁴⁰.

W szkołach przeważali uczniowie wyznania katolickiego, o czym pisano w jednym z artykułów. Dyrektor Szkoły Handlowej na zebraniu podał informację, że na 718 uczniów, 660 to katolicy, a 58 inne wyznania⁴¹.

Ciekawe zestawienie zamieszczono w numerze 20 gazety. Przedstawiono w nim dane statystyczne za rok 1905: *Ogólna przestrzeń ziemi miasta Radomia wynosiła 1112 morgów, w tej liczbie – pod zabudowaniami; 464 m., pod uprawą rolną 386 m, pod łąkami 144, pod ogrodami 32 m., pod wodami, błotami itd. 86 morgów. Ludność – z początkiem roku 1905 było: stałych mieszkańców: 23245, niestałych – 10584. W ciągu roku przybyło z innych miejscowości Królestwa, z Cesarstwa i zagranicy mieszkańców stałych 1600 osób; ubyło zaś 1070 osób. W roku 1905 urodziło się ogółem 2121, zmarło 1557 osób. Ogólna liczba ludności na początku 1906 roku wynosiła 38,889. Jeśli chodzi o wyznania to ludność Radomia dzieliła się na: katolików – 17777, prawosławnych – 1170, ewangelików – 626, Żydów – 19309, mahometan – 7. Zagranicznych poddanych – 189 osób. Podług stanu – szlachty dziedzicznej i osobistej – 1414; stanu duchownego – 26; mieszczan – 13175; kupców – 120; włościan – 6823; zapasowych niższych stopni – 2683. Przemysł – ogólna produkcja zakładów przemysłowych (z małymi) na gruntach miejskich w liczbie 41, zatrudniających 843 robotników. Były to zakłady: 3 fabryki wód mineralnych, 1 dystylarnia rządowa, 5 fabryk gilz do papierów, 1 fabryka kleju, 1 cegielnia, 2 fabryki kafli, 5 garbarni, 3 fabryki octu, 1 olejarnia, 7 zakładów mechanicznych, 2 farbiarnie, 1 fabryka szczotek, 1 fabryka fajansu, 1 fabryka ceramiczna, 1 stacja elektryczna, 1 zakład kamieniarski, 2 zakłady blacharskie, 3 browary. Część ludności pracowała w rolnictwie w tym w sadownictwie⁴².*

³⁸ Z miasta. Z higieny miejskiej, „Kurier Radomski” 1906, nr 64, s. 3.

³⁹ Z miasta. Nabożeństwo misyjne, „Kurier Radomski” 1906, nr 69, s. 3.

⁴⁰ Z miasta. Uroczystość Ś-tej Cecylii, „Kurier Radomski” 1906, nr 95, s. 4

⁴¹ K.D., Ze Szkoły Handlowej, „Kurier Radomski” 1906, nr 92, s. 1-2.

⁴² D., Radom w świetle cyfr w r. 1905, „Kurier Radomski” 1906, nr 20, s. 2.

Problemy społeczne i polityczne

Na łamach gazety szeroko omawiano dążenie do walki z ciemnotą, zacofaniem oraz nietolerancją. Podkreślano dążenie społeczności Radomia do polepszania warunków życia, do zdobywania wiedzy. Coraz większa świadomość ludzi popychała ich do wyzwania się z ram siły roboczej – najemników do pracy na rzecz kapitalistów. W związku z tym domagali się zdobycia wszelkich praw obywatelskich. Wysuwano postulaty zakładania związków zawodowych: *precz z bezmyślnym potępieniem dla żądających nowych form w postaci przedstawicielstwa pracy, związków zawodowych, komisji rozjemczych w zatargach pracy z kapitałem, lepszych mieszkań z odrobiną światła i powietrza i trochę więcej chleba za swoją pracę. [...] Kwestia ta pałaca, pierwszorzędnego znaczenia nie tylko dla stron zainteresowanych bezpośrednio, lecz i dla całego kraju*⁴³.

Redakcja „Kuriera Radomskiego” była mocno zaangażowana w sprawy wyborów, w numerze 7 na pierwszej stronie umieściła listę kandydatów na posłów ziemi radomskiej do Izby Parlamentarnej Królestwa Polskiego. Byli to: Henryk Fidler, Wacław Kisielewski, Antoni Szczepaniak, Piotr Bekerman, Chaim Raszkas, którzy zwrócili się z apelem do ludności Radomia: *Stajemy po raz pierwszy do urny wyborczej, Do aktu, tak doniosłego w życiu politycznym Polski [...] Niech każdy wykona bez żadnych przeszkód swój obowiązek obywatelski, jak mu nakazują przekonania polityczne i sumienie społeczne*⁴⁴. W numerze 11 dość obszernie komentowano wyniki wyborów do Dumy Państwowej, jak napisał jeden z autorów artykułu podpisany jako Obywatel: *Nasze argusowe oczy śledzić was będą bezustannie, a głos nasz, chociaż z daleka słyszeć będziecie niejednokrotnie*⁴⁵.

Do sprawy wyborów mocno negowanych przez wielu Radomian odniosła się też redakcja periodyku w artykule *Na posterunku: Z dawnych tradycji spadkobiercami być chcemy tradycji wolności, tej wolności, co ginęła w obronie praw swych na swojej polskiej ziemi, walczyła w obronie wszystkich ludów uciemiężonych, ginęła dla idei na obczyźnie. Tego nieśmiertelnego ducha demokracji polskiej szczepić będziemy i nadal: dla wszystkich obywateli ziemi naszej równe prawa i równe obowiązki. Wiemy dobrze jakie trudności napotykać i nadal będziemy na drodze naszej – nas to jednak nie zraża. Idea postępową musi w Polsce wywalczyć prawo obywatelstwa, bo od tego jej byt i życie zależy. Pod sztandarem postępu*

⁴³ A. Tarski, *Walka pracy z kapitałem*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 1-2.

⁴⁴ *Obywatele*, „Kurier Radomski” 1906, nr 7, s. 1.

⁴⁵ *Obywatel, Nasi posłowie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 11, s. 1.

*i demokracji prawdziwej rozpoczęliśmy pracę, stanęliśmy na posterunku i nie zejdziemy zeń dopóki nam sił starczy*⁴⁶.

Towarzystwa

Już w numerze 1 gazety autor podpisany jako Ruta zamieścił obszerny artykuł z dorocznego zebrania Towarzystwa Dobroczynności, na którym obecnych było 128 osób. Ksiądz Walenty Starzomski prezes Towarzystwa w 1905 r. przedstawił sprawozdanie z działalności. Wymieniono również kolejnych członków do Rady Gospodarczej: W. Barcińskiego, Wiktora Brześciańskiego, Romana Cennerego, Macieja Glogiera, Jana Konarskiego, Władysława Modzelewskiego, Maksymiliana Skotnickiego, ks. Walentego Starzomskiego, Zygmunta Zajewskiego, Władysławę Zarembę. Natomiast w skład komisji rewizyjnej weszli: Krakowski, Wacław Kisielewski i Prosper Jarzyński. Podkreślono wielkie zaangażowanie ludności Radomia w sprawy obywatelskie. Przedstawiono projekt utworzenia szkoły dla dzieci opuszczających ochronki⁴⁷. W 1906 r. ponownie prezesem Towarzystwa Dobroczynności został ks. Walenty Starzomski⁴⁸. Jednym ze stałych celów Towarzystwa Dobroczynności było przyznawanie zapomogi finansowej najbardziej potrzebującym osobom, informacje takie również zamieszczano na łamach gazety⁴⁹. Towarzystwo organizowało także dla dzieci w okresie wakacyjnym kolonie lecznicze⁵⁰. Towarzystwo Dobroczynności w Radomiu na łamach analizowanej gazety informowało o przyznanych zapomogach dla osób najbardziej potrzebujących, oraz o osobach przyjętych do przytułku⁵¹. W numerze 9 zamieszczono informację, o przekazaniu przez Kasę Przemysłowców Radomskich dla Towarzystwa pieniędzy na remont przytułku przy ulicy Świeżej⁵².

Towarzystwo Dobroczynności w trosce o ubogich zwróciło się z prośbą o oddawanie zużytych ubrań osobom potrzebującym przed nadchodzącą zimą⁵³. Na ten cel zebrało pokaźną kwotę od mieszkańców Radomia i dzięki niej ciepłe ubrania przekazano wielu biednym oraz czekającym na pomoc

⁴⁶ Redakcja, *Na posterunku*, „Kurier Radomski” 1906, nr 17, s. 1.

⁴⁷ Ruta, *Ogólne zebranie Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 1, s. 3.

⁴⁸ *Z miasta. Z Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 2.

⁴⁹ *Z miasta. Z Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 29, s. 3.

⁵⁰ *Z miasta. Z Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 32, s. 3.

⁵¹ *Z miasta. Z Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 100, s. 4.

⁵² *Z miasta. Z Towarzystwa Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 9, s. 2.

⁵³ *Z miasta. Z T-wa Dobroczynności (nadesłane)*, „Kurier Radomski” 1906, nr 74, s. 3

rodzinom⁵⁴. Dość często na łamach gazety informowano o wsparciu dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej udzielanym przez członków Towarzystwa Dobroczynności. I tak jeden z nich Aleksander Żelechowski zapisał pewną sumę pieniędzy na pomoc dla biednych mieszkańców Radomia wyznania rzymsko-katolickiego, a szczególnie „obarczonych dziećmi” wdów⁵⁵.

Ciekawa prośba została zamieszczona najprawdopodobniej przez zarząd Towarzystwa w jednym z ostatnich numerów „Kuriera Radomskiego”. Oto jej treść: *Dzień Bożego Narodzenia, jest Waszym świętem, ileż to uciech i radości czeka Was li podarunki, choinka, stodycze! – do Was szczęśliwe dzieci odnosimy się z prośbą; pomnijcie na biedne siostrzyczki Wasze, które pozbawione są tej uciechy, one ani choinki, ani łakoci, a nawet najpotrzebniejszej odzieży są pozbawione – prosimy Was zbierzcie zabawki, które się uprzykrzyły – sukienki i trzewiczki z których wyrosłyście, skromne choinkowe ozdoby, niedopalone świeczki może coś z łakoci i jabłuszek przyslijcie to do Sali Zajęc (Skaryszewska 12, – i przyjdźcie same w dniu 6-ym stycznia r. p. zobaczyć radość i 118 dzieci, które za te okruszyny błogostawić Was będą. Zajrzyjcie czasem w dzień powszedni, aby się przekonać, z jakim smakiem spożywają nasze wychowanki w porze obiadowej dawany im positek, który dla wielu biedniejszych stanowi całodzienne pożywienie – opłacane kosztem 6-ciu groszy. Nie jedno z i Was poprosi zapewne Rodziców o pozwolenie zbierania groszaków na zaofiarowanie ich naszym biedakom, jak również dostarczania roboty do obrębiania cerowania i szycia co wykonane będzie bezpłatnie z możliwą dokładnością i starannością. Zarząd Sali Zajęc ma nadzieję że niniejsza odezwa znajdzie w serduszkach młodocianych miasta i okolicy przychylnie uznanie na co z góry składa „Bóg zapłać”⁵⁶.*

Innym działającym ówczesnie towarzystwem na terenie Radomia było Towarzystwo Spożywcze „Oszczędność”. Jego członkami byli m.in. rzemieślnicy i robotnicy. Aby umożliwić mieszkańcom Radomia dostęp do towarów, otworzono filie sklepów spożywczych w różnych dzielnicach miasta⁵⁷. Kolejnym było Towarzystwo Kredytowe Miasta Radomia liczące w 1906 r. 131 członków; jego prezesem był wówczas Sienicki⁵⁸.

Spółeczność Radomia mogła realizować swoje pasje czy zaspokajać ambicje w Towarzystwie Cyklistów Radomskich, którego prezesem był Marcin

⁵⁴ Z miasta. Z T-wa Dobroczynności (nadesłane), „Kurier Radomski” 1906, nr 87, s. 3.

⁵⁵ Z miasta. Z T-wa Dobroczynności, „Kurier Radomski” 1906, nr 22, s. 4.

⁵⁶ Prośba do naszej kochanej dziatwy, „Kurier Radomski” 1906, nr 104, s. 1.

⁵⁷ Z miasta. Z Towarzystwa Spożywczego „Oszczędność”, „Kurier Radomski” 1906, nr 4, s. 3.

⁵⁸ Z miasta. T-stwo Kredytowe m. Radomia, „Kurier Radomski” 1906, nr 15, s. 3.

Grentza. Celem Towarzystwa był wszechstronny rozwój sił fizycznych za pomocą różnych ćwiczeń: gimnastyki, szermierki, jazdy konnej, wycieczek po kraju⁵⁹ czy w Towarzystwie Rolniczym⁶⁰. Na spotkaniach Towarzystwa Rolniczego omawiano m.in. sprawy kółek włościańskich, łaźni wiejskich, szkoły rolniczej w Warszawie, rolniczych praktyk studenckich bądź opieki położniczej nad kobietami na wsi, gdyż jej wówczas bardzo brakowało. Członkowie Towarzystwa Rolniczego domagali się także powołania szkoły dla akuserek w Radomiu, takie istniały już w Warszawie⁶¹ i Częstochowie⁶². W ramach działalności Radomskiego Towarzystwa Rolniczego powoływano sekcje, np. naukowo-teoretyczną czy statystyczną⁶³. Mając na uwadze wielki wkład pracy na wsi, Towarzystwo Rolnicze w Radomiu zatwierdziło uchwałę organizowania kółek włościańskich, podkreślając ich znaczenie w wydawanych przez siebie broszurach⁶⁴.

W dniu 11 lipca 1906 r. zostało zarejestrowane w Radomiu Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, o czym donosiła analizowana gazeta⁶⁵. Prowadziło ono naukę Ju-jitsu, prenumerowało także pisma sportowe⁶⁶.

O stan zdrowia społeczeństwa Radomia dbało m.in. Towarzystwo Lekarskie. Otóż na jednym z zebrań członkowie uchwalili, że magistrat Radomia wobec szerzenia się w mieście chorób szkarlatyny, odry, tyfusu postanowił dezynfekować bezpłatnie przy pomocy komory odkażającej budynki użyteczności publicznej, a mieszkania przez personel medyczny⁶⁷.

Miejscowe Towarzystwo Higieniczne również cały czas dążyło do walki o czystość i zdrowy styl życia, podejmując np. decyzje o zwiększeniu liczby łaźni w mieście, wygłaszając odczyty z dziedziny higieny, zbierając fundusze dla naj-

⁵⁹ *Z miasta. U cyklistów*, „Kurier Radomski” 1906, nr 23, s. 4.

⁶⁰ *Z miasta. Towarzystwo Rolnicze*, „Kurier Radomski” 1906, nr 19, s. 3.

⁶¹ Pisze o niej M. Stawiak-Ososińska, *Zarys dziejów warszawskiej szkoły akuserek*, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne” 2005, t. 15, s. 85-99.

⁶² Szerzej M. Stawiak-Ososińska, *Początki kształcenia akuserek w Częstochowie*, [w:] *Szkolnictwo, opieka i wychowanie w Królestwie Polskim. Od jego ustanowienia do odzyskania przez Polskę niepodległości 1815-1918*, pod red. H. Markiewiczowej i I. Czarneckiej, Warszawa 2016, s. 164-173.

⁶³ I.D., *Z instytucji społecznych. Towarzystwo Rolnicze w Radomiu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 23, s. 3-4.

⁶⁴ *Kółka rolnicze*, „Kurier Radomski” 1906, nr 24, s. 3.

⁶⁵ *Z miasta. Sokół*, „Kurier Radomski” 1906, nr 38, s. 4.

⁶⁶ *Z miasta. Z Sokola*, „Kurier Radomski” 1906, nr 56, s. 3.

⁶⁷ *Z miasta. Z Towarzystwa Lekarskiego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 72, s. 3.

bardziej potrzebujących pomocy⁶⁸. Towarzystwo Przemysłowców Radomskich przekazywało z kolei kwoty pieniężne na potrzeby Macierzy Szkolnej Ziemi Radomskiej pod warunkiem utworzenia w mieście szkoły jednoklasowej pod nazwą „Szkoła Kasy Przemysłowców Radomskich”, prezesem zarządu miał być natomiast członek Rady Opiekuńczej tej szkoły⁶⁹.

W omawianym okresie zorganizowano w Radomiu klub Handlowo-Przemysłowy. Jego prezesem był Piotr Bekerman, który na uroczystości otwarcia wygłosił przemowę, podziękował za pracę i starania wszystkim członkom klubu. Uczestnicy spotkania wysłuchali koncertu zorganizowanego przez J. Brylanta, podczas którego grą na fortepianie zachwycała Starkerówna⁷⁰. W mieście powstała także spółka szewska, która zajmowała się produkcją obuwia, trafiającym do Rosji oraz do Królestwa Polskiego. W sumie liczyła 60 członków i była bardzo pożądaną dla miejscowego społeczeństwa⁷¹. Kolejnym towarzystwem było Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami, które m.in. nagradzało osoby przestrzegające przepisu z 1886 r. zabraniającego surowego obchodzenia się ze zwierzętami, a dla swoich członków prenumerowało czasopismo „Przyjaciel Zwierząt”⁷².

Działało także Towarzystwo Pomocy dla Niezamożnych Uczniów Szkoły Handlowej Męskiej w Radomiu. W jego zarządzie byli: J. Poppe, G. Stankowski, J. Kasprzycki, J. Kamiński, F. Bijekowa i K. Łagowski. Celem Towarzystwa było udzielanie materialnej pomocy we wszelkich formach: opłaty wpisowe dla niezamożnych, wydawanie zapomóg, kupowanie książek, organizowanie pomocy lekarskiej i inne⁷³.

W kościele Bernardyńskim w Radomiu dość często sprawowano nabożeństwa w intencji towarzystw, z okazji przypadających rocznic, m.in. 25. rocznicy działalności Kasy Przemysłowców Radomskich⁷⁴.

⁶⁸ *Z miasta. Towarzystwo Higieniczne*, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 3.

⁶⁹ *Z miasta. Z Kasy Przemysłowców Radomskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 73, s. 3.

⁷⁰ *Z miasta. Otwarcie klubu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 79, s. 4; *Z miasta. Uroczyste otwarcie klubu Handlowo-Przemysłowego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 81, s. 3.

⁷¹ *Z miasta. Nowa spółka szewska*, „Kurier Radomski” 1906, nr 88, s. 3; *Z miasta. Ogólne zebranie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 100, s. 4.

⁷² *Z miasta. Z Towarzystwa Opieki nad zwierzętami*, „Kurier Radomski” 1906, nr 91, s. 3.

⁷³ P., *Towarzystwo pomocy dla niezamożnych uczniów szkoły handlowej męskiej w Radomiu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 105, s. 3-4.

⁷⁴ *Z miasta. Jubileusz Kasy Przemysłowców Radomskich. Święto strażackie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 34, s. 4.

Oświata i wychowanie

W „Kurierze Radomskim” jeden z działów poświęcony został oświacie i wychowaniu. Zamieszczano w nim m.in. wiadomości o szkolnictwie ludowym. W numerze 3 czytelnik zapoznał się z listem nauczyciela ludowego R. Czarneckiego ze wsi Wsola wystosowanym do nauczycieli ludowych, czytamy w nim: *Jedną z najważniejszych kwestii w czasie obecnym jest oświata szerokich mas ludowych, do czego tak usilnie dążą pewne odłamy społeczeństwa polskiego. [...] wykształcenie, chociażby i mierne, lecz niefałszywe, odbija się na każdej jednostce, a przez to samo i na ogóle. [...] Szkoła dziś stanowi punkt ciężkości w dążeniach społeczeństwa. [...] Wielokrotnie już w życiu słyszałem i czytałem, że powodem ujemnej dotychczas strony szkoły elementarnej u nas, byli sami nauczyciele. [...] Dlatego zdaniem moim niezbędną jest pewna publiczna spójnia nauczyciela ze społeczeństwem. [...] Otóż właśnie dla powyższych przyczyn uważałbym za stosowne zaprowadzenie w Kurierze Radomskim stałej rubryki o szkole. [...] Sądzę, że Redakcja Kuriera Radomskiego nie odmówiłaby miejsca w swym piśmie dla sprawy powyższej*⁷⁵. W odpowiedzi redakcja napisała: *Najchętniej otwieramy na łamach Kuriera dział o szkolnictwie ludowym pt. „Oświata”*⁷⁶.

Równocześnie redakcja prosiła o nadsyłanie przez nauczycieli stosownych tekstów dotyczących szkolnictwa ludowego. Nauczyciele odpowiedzieli na apel i dzielili się za pośrednictwem pisma własnymi przemyśleniami w tej kwestii. W numerze 21 pewien nauczyciel wskazywał na ważną rolę nauczycieli ludowych w edukacji dzieci na szczeblu elementarnym. Zwracał także uwagę na niesprawiedliwe traktowanie nauczycieli przez społeczeństwo, które nie okazywało szacunku dla ich ciężkiej pracy, nie interesowało się sprawami szkolnictwa i sytuacją bytową nauczycieli⁷⁷. Szkolnictwo ludowe miało mocny wydźwięk w gazecie. Nauczyciele chętnie nadsyłali do redakcji listy. Niemal każdy podkreślał ten sam problem brak szacunku dla pracy nauczyciela ludowego oraz niedostateczne warunki pracy, np. finansowe, brak integracji pomiędzy szkołą, nauczycielami a rodzicami oraz brak pomocy ze strony bogatych włościan⁷⁸.

Ukazał się także list do redakcji napisany przez Antoninę Szczepaniakową dotyczący braku żeńskiej szkoły średniej w Radomiu. Była to prośba do społeczeństwa miasta o wsparcie inicjatywy utworzenia takiej placówki oświato-

⁷⁵ Redakcja, *List otwarty do nauczycieli ludowych*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 2.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ *Nauczyciel ludowy. Szkolnictwo ludowe. Nauczyciele a społeczeństwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 2.

⁷⁸ R. Czarncki, *Szkolnictwo ludowe. Z powodu listu otwartego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 25, s. 2-3.

wej i powołania komitetu organizacyjnego⁷⁹. W numerze 15 w dziale *Z miasta* zamieszczono tekst, o otwarciu 7-klasowej żeńskiej szkoły handlowej przez Szczepaniakową w związku z otrzymaniem od władz pozwolenia⁸⁰. Kolejna informacja w numerze 21 dotyczyła utworzenia podwstępnej klasy dla chłopców w wieku 7-9 lat w Szkole Handlowej w Radomiu. Wymagano od nich umiejętności czytania i pisania oraz „liczenia do 50”. W jednej klasie mogło uczyć się 30. uczniów, którym oferowano naukę języka polskiego i rosyjskiego, arytmetyki, przyrody i religii⁸¹.

Redakcja informowała czytelników także o prywatnych lekcjach muzyki. W omawianym okresie w Radomiu lekcji gry na fortepianie udzielała Alina Szenk-Przyłuska. O popisie jej uczennic w sali resursy obywatelskiej oraz odczycie nt. *Muzyka jako środek wychowawczy* pisano w gazecie. W popisie wzięły udział wszystkie uczennice, wykonując utwory Fryderyka Chopina, Piotra Czajkowskiego i Antona Rubinsteina⁸².

O dużym znaczeniu oświaty i dążeniu do kształcenia społeczeństwa Radomia świadczyły również teksty poświęcone szkolnictwu elementarnemu i zawodowemu. Przykładem są materiały na temat uniwersytetów ludowych oraz cykl artykułów o *Macierzy Szkolnej*⁸³. W jednym z numerów gazety przedstawiono statut Radomskiego Towarzystwa „Uniwersytet Ludowy”⁸⁴. W związku z założeniem Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej do gazety zgłaszały się chętne osoby, głównie ludzie nauki, którzy chcieli pracować na jego rzecz⁸⁵. Odnosząc się do powołania Uniwersytetu pisał w artykule J. T.: *Ogłoszony w „Kurierze” projekt „Uniwersytetu Ludowego” daje szerokie pole działalności wszystkim, którzy pragnęliby szczerze przyczynić się do podniesienia kulturalnego poziomu dość licznej w naszym mieście rzeszy pracujących*⁸⁶.

⁷⁹ A. Szczepaniakowa, *Listy do Redakcji*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 2.

⁸⁰ *Z miasta. Szkoła handlowa żeńska*, „Kurier Radomski” 1906, nr 15, s. 3.

⁸¹ *Z miasta. Ze Szkoły Handlowej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 3-4.

⁸² *Z miasta. Popis muzyczny*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 4.

⁸³ Z. G-ski., *Uniwersytet ludowy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 31, s. 1; Z. G-ski., *Uniwersytet ludowy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 32, s. 1-2; *Macierz Szkolna a stronnictwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 31, s. 1-2; *Macierz Szkolna a stronnictwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 33, s. 1; *Macierz Szkolna a stronnictwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 34, s. 2; *Macierz Szkolna a stronnictwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 35, s. 2; *Macierz Szkolna a stronnictwo*, „Kurier Radomski” 1906, nr 38, s. 2.

⁸⁴ *Statut Radomskiego Towarzystwa „Uniwersytet Ludowy”*, „Kurier Radomski” 1906, nr 32, s. 2.

⁸⁵ *Z miasta. Uniwersytet Ludowy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 32, s. 3.

⁸⁶ J.T., *W sprawie „Uniwersytetu Ludowego”*, „Kurier Radomski” 1906, nr 34, s. 3.

Celem jego działalności było uprzystępnienie i szerzenie wiedzy, krzewienie kultury polskiej wśród szerokiej społeczności Radomia. Dla analfabetów organizowano na Uniwersytecie niższe kursy przyrodnicze, historyczne, społeczne, naukę czytania, pisania, arytmetyki, ponadto odbywały się wyższe kursy przyrodnicze, historyczne, literackie prawno-polityczne, społeczno-ekonomiczne, filozoficzne, wygłaszano odczyty i wykłady, założono bibliotekę i czytelnię, urządzano wieczory artystyczne, koncerty, przedstawienia teatralne, wystawy, wspólne czytanie książek i prasy. Prowadzono też wykłady dla terminatorów z różnych zakładów rzemieślniczych z zakresu rysunku technicznego⁸⁷.

Komitet Organizacyjny Uniwersytetu stanowiła komisja administracyjna, naukowo-odczytowa, kursów dla analfabetów i artystyczna⁸⁸. We wrześniu 1906 r. odbyło się pierwsze zebranie członków Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej z udziałem 770 osób. Józef Pełczyński przywitał wszystkich zebranych, Henryk Fidler nakreślił natomiast cele oraz program Uniwersytetu. Zatwierdzono jego regulamin, a także wybrano członków zarządu w osobach: Antonina Szczepaniakowa, Edward Kosiński, A. Temersohn, K. Kubicki, U. Wierzbicki, Z. Szenk. Powołano także ich zastępców oraz komisję rewizyjną⁸⁹. W innym numerze gazety przedstawiono Regulamin Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej⁹⁰.

Uroczyste otwarcie jednostki odbyło się 15 września 1906 r. Odczyt nt. *Starożytność rodzaju ludzkiego* wygłosił socjolog i antropolog Ludwig Krzywicki⁹¹. Z wykładem poświęconym historii Anglii w XVIII w. wystąpił Stefan Ehrenkretz z Warszawy. Licznie zebrani uczestnicy podziękowali prelegentowi gorącymi oklaskami⁹². W październiku sekcja naukowa Uniwersytetu w sali resursy rozpoczęła szereg wykładów z fizyki, geografii i chemii⁹³. Kolejny odczyt zgromadził aż 700 członków Uniwersytetu. Jego tytuł brzmiał *Stan mieszczan i chłopów w Polsce w XVIII wieku*⁹⁴. Odczyt z geografii astronomicznej jako

⁸⁷ Komitet Organizacyjny Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej. *Uniwersytet Ludowy Ziemi Radomskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 52, s. 1; T. Aleksander, *Wszechnice polskie – dotychczasowy dorobek i potrzeba rozwoju*, „Chowanna” 2005, t. 2, s. 73.

⁸⁸ *List otwarty do redakcji „Głosu Radomskiego”*, „Kurier Radomski” 1906, nr 55, s. 3.

⁸⁹ *widz.*, *Zgromadzenie Organizacyjne Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 60, s. 2-3

⁹⁰ *Regulamin Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 61, s. 2.

⁹¹ *Z miasta. Z Uniwersytetu Ludowego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 64, s. 3.

⁹² X., *Uniwersytet Ludowy Ziemi Radomskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 69, s. 3.

⁹³ *Z Uniwersytetu Ludowego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 70, s. 1.

⁹⁴ X., *Z Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej*, „Kurier Ludowy” 1906, nr 72, s. 3.

wstęp do nauki o Ziemi był kolejną propozycją dla członków Uniwersytetu⁹⁵. Odczyt *O ustosunkowaniu sił społecznych we Francji w końcu XVIII wieku* wygłosił Marceli Handelsman⁹⁶. Z kolejnym wystąpił Jan Jakubowski. Jego temat to *Dzieje Polski w końcu XVIII i początku XIX wieku*⁹⁷. Z kolei Mieczysław Feliński wygłosił odczyt z dziedziny gospodarstwa społecznego *Wytwórczość w szerokim znaczeniu tego wyrazu i jej czynniki*⁹⁸. Michał Sokolnicki z Warszawy referował temat *Kartka z dziejów Polski w pierwszej połowie XIX stulecia*⁹⁹. Aleksander Świętochowski wygłosił dla członków Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej odczyty na temat *Prawa człowieka i obywatela* oraz *Prawa mniejszości*, w których nie zabrakło filozoficznych i socjologicznych przemyśleń. Antonina Szczepaniakowa nadesłała nawet do redakcji „Kuriera Radomskiego” artykuł omawiający wystąpienie Świętochowskiego, w którym podkreśliła: *Tylko drogą zapewnienia praw mniejszości zdobędziemy prawa jednostek i zabezpieczymy się od deptania po nas zarówno jednego olbrzymiego słonia, jak i całego stada małych słoni*¹⁰⁰.

Odczyty wygłaszane były także w szkole handlowej m.in. przez Augustyna Wróblewskiego z Warszawy o etyce; z drugim o alkoholizmie prelegent wystąpił na Uniwersytecie Ludowym Ziemi Radomskiej oraz w fabryce Rabińskiego¹⁰¹.

Swój odczyt pt. *Idea kooperacji* wygłosił także Tadeusz Szempliński – redaktor „Przeglądu Współdzielczego” z Warszawy oraz Ludwik Krzywicki *O związkach zawodowych w Anglii*¹⁰². *O kwestii agrarnej* mówił natomiast Zygmunt Heryng¹⁰³. Z okazji 51. rocznicy śmierci Adama Mickiewicza odczyt *O ideałach Mickiewiczowskich* wygłosiła Władysława Weyhertówna. Tak oto korespondencję z wykładu, jaka ukazała się w „Kurierze Radomskim” zakończył jej autor: *My, patrząc na Mickiewicza z oddalenia lat 80, odrzucamy to z jego poglądów, co było obłędem, pozostawiamy jego etykę, jako typ, jako sprawdzian – ten jest dobrym Polakiem, kto na etykę Mickiewicza się godzi... Jakimże prawem pod*

⁹⁵ Z Uniwersytetu Ludowego, „Kurier Radomski” 1906, nr 73, s. 2.

⁹⁶ Z miasta. Z Uniwersytetu Ludowego, „Kurier Radomski” 1906, nr 75, s. 3.

⁹⁷ Z Uniwersytetu Ludowego, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 2.

⁹⁸ Z Uniwersytetu Ludowego Z. R., „Kurier Radomski” 1906, nr 81, s. 2.

⁹⁹ Z Uniwersytetu Ludowego Z. R., „Kurier Radomski” 1906, nr 84, s. 2.

¹⁰⁰ A. Szczepaniakowa, *Dwa odczyty Aleksandra Świętochowskiego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 86, s. 1-2.

¹⁰¹ Z miasta. Odczyty, „Kurier Radomski” 1906, nr 87, s. 3.

¹⁰² Z Un. Lud. Z. R., „Kurier Radomski” 1906, nr 92, s. 2.

¹⁰³ Z miasta. Z ubiegłej niedzieli, „Kurier Radomski” 1906, nr 105, s. 5.

miano „prawdziwych” Polaków podszywają się ci, co w miejsce Mickiewiczowskiej idei poświęcenia dla wszystkich, stawiają ideę egoizmu narodowego, ci, co w miejsce jego walki duchowej, głoszą chwałę brutalnej siły większości, co ogólnoludzkie ideały chrzczą nazwą kosmopolityzmu, a dążenia do równouprawnienia obywateli jednej ziemi naszej – piętnują jako zaprzędanie Polski w niewolę żydom¹⁰⁴.

Również dla dzieci wygłaszano odczyty w miejscowej resursie obywatelskiej. Jeden z nich na temat *Zmysłności zwierząt* miała Antonina Szczepaniakowa, która odczytała także dzieciom bajkę *Janek Wędrowniczek*. Na odczyt przybyło 300 dzieci¹⁰⁵.

Kultura

Osobny dział „Kuriera Radomskiego” poświęcono wiadomościom kulturalnym, jakie odbywały się w mieście nad Mleczną. Po analizie materiału można dział ten podzielić na kilka obszarów, które wpisują się w tematykę szeroko pojętego życia kulturalnego Radomia i jego mieszkańców. Są to teatr, koncerty i przedstawienia muzyczne, zabawy dla mieszkańców, utwory literackie polskie i obce oraz różne informacje z odbywających się w mieście uroczystości.

a) Literatura

W „Kurierze Radomskim” drukowane były utwory w odcinkach. Należały do nich np. *W oblężonej twierdzy. (Opowiadanie starego wiarusa)* w tłumaczeniu Piotra Boborykina¹⁰⁶, *Legenda Tułacza* oraz jego wiersz *Naprzód*¹⁰⁷, *Modlitwa* oraz *Maj* autora podpisanego inicjałami A.K.¹⁰⁸

W jednym z numerów opublikowano utwór poetycki H. Bronickiego z cyklu *Psyche*¹⁰⁹. W numerze 53 zamieszczono *Hymn finlandzki* w przekładzie

¹⁰⁴ Rut., *Odczyt p. Weyhertówny. O ideałach Mickiewiczowskich*, „Kurier Radomski” 1906, nr 94, s. 1-2.

¹⁰⁵ K., *Z miasta. Odczyt*, „Kurier Radomski” 1906, nr 100, s. 4.

¹⁰⁶ Tłum. P. Boborykina, *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 2, s. 2; *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 4, s. 2; *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 5, s. 2; *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 7, s. 2; *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 9, s. 2; *W oblężonej twierdzy. Opowiadanie starego wiarusa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 11, s. 2.

¹⁰⁷ Tułacz, *Legenda*, „Kurier Radomski” 1906, nr 10, s. 3; Tułacz, *Naprzód*, „Kurier Radomski” 1906, nr 14, s. 2.

¹⁰⁸ Tułacz, *Modlitwa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 2; A.K., *Maj*, „Kurier Radomski” 1906, nr 21, s. 2.

¹⁰⁹ H. Bronicki, *Z cyklu „Psyche”*, „Kurier Radomski” 1906, nr 40, s. 2.

B.K.¹¹⁰. W numerze 54 czytelnik mógł przeczytać opowiadanie I. Lie *Potężna orlica*¹¹¹. Kolejna opowieść to *Były mąż, rycerz wielki* autora o inicjałach I.H.¹¹² oraz jego kilka wierszy *Z albumu Zosieńki*¹¹³, *Do młodego poety*¹¹⁴, *Na nutę krakowiaka*¹¹⁵, *Powrotna fala*, *Do polskiego dziewczęcia*¹¹⁶. W gazecie odnajdujemy wiersz Iwana Kalajewa *Młoda Rosja*¹¹⁷. Przepiękny poemat Józefa Mondscheina *Mów do mnie jeszcze* zamieszczono w numerze 67. Tego samego autora opublikowano również wiersze pt. *Nokturn* oraz *Mojej przyszłej żonie*¹¹⁸. W numerze 70 zamieszczono wiersz Z „*Erotyków*”¹¹⁹ zaś w następnym zamieszczono krótkie opowiadanie K.M. pt. *E sempre bene*¹²⁰. Czytelnik mógł także zapoznać się z patriotycznym opowiadaniem J. Stachurskiego pt. *Dzień więźnia w X pawilonie Bastylji warszawskiej*¹²¹. Innym autorem, którego wiersz pt. *Rozmowa* został zamieszczony na łamach periodyku był S. Pieczynis¹²². Wiersz podpisany B. Do... zamieszczono w numerze 102 gazety¹²³.

b) Teatr

W omawianym okresie w Radomiu działały dość prężnie teatry amatorskie. Już w pierwszym numerze czasopisma czytamy o teatrze amatorskim, który przedstawił publiczności jednoaktową komedię Leona Madejskiego *Ciocia Femcia* oraz krotoczwilę w jednym akcie ze śpiewami Władysława Anczyca

¹¹⁰ Bh. K., *Hymn finlandzki*, „Kurier Radomski” 1906, nr 53, s. 2.

¹¹¹ I. Lie, *Potężna orlica*, „Kurier Radomski” 1906, nr 54, s. 2.

¹¹² J.H., *Były mąż, rycerz wielki. Przypowieść*, „Kurier Radomski” 1906, nr 56, s. 2-3.

¹¹³ I.H., *Z albumu Zosieńki*, „Kurier Radomski” 1906, nr 65, s. 3.

¹¹⁴ I.H., *Do młodego poety*, „Kurier Radomski” 1906, nr 57, s. 2.

¹¹⁵ I.H., *Na nutę krakowiaka*, „Kurier Radomski” 1906, nr 59, s. 3.

¹¹⁶ I.H., *Powrotna fala*, „Kurier Radomski” 1806, nr 73, s. 2; I.H., *Do polskiego dziewczęcia*, „Kurier Radomski” 1906, nr 85, s. 3.

¹¹⁷ I. Kalajew, *Młoda Rosja*, „Kurier Radomski” 1906, nr 66, s. 2.

¹¹⁸ J. Mondschein, *Mów do mnie jeszcze*, „Kurier Radomski” 1906, nr 67, s. 3; J. Mondschein, *Nokturn*, „Kurier Radomski” 1906, nr 93, s. 3; J. Mondschein, *Mojej przyszłej żonie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 104, s. 4.

¹¹⁹ Z „*Erotyków*”, „Kurier Radomski” 1906, nr 70, s. 3.

¹²⁰ K.M., *E sempre bene*, „Kurier Radomski” 1906, nr 71, s. 2-3.

¹²¹ J. Stachurski, *Dzień więźnia w X pawilonie Bastylji warszawskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 76, s. 2; J. Stachurski, *Dzień więźnia w X pawilonie Bastylji warszawskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 77, s. 2; J. Stachurski, *Dzień więźnia w X pawilonie Bastylji warszawskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 81, s. 2; J. Stachurski, *Dzień więźnia w X pawilonie Bastylji warszawskiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 85, s. 2.

¹²² S. Pieczynis, *Rozmowa*, „Kurier Radomski” 1906, nr 85, s. 2.

¹²³ B., *Do...*, „Kurier Radomski” 1906, nr 102, s. 4.

Błążek opętany. Jeden z teatrów amatorskich przedstawił komedię Józefa Bliżńskiego *Ciotka na wydaniu* oraz krotkowilę *Chateau Yquem* na rzecz Towarzystwa „Bratniej Pomocy” w Radomiu. Jak podsumowała korespondentka: *Pysnie spędziliśmy wczorajszy wieczór, bo to i przyjemnie i pożytecznie. Czy nie można by urządzać takich wieczorów więcej – mamy przecie tyle przeslicznych polskich komedijek*¹²⁴. Teatry amatorskie wspierały inne organizacje przez przekazywanie im zebranych funduszy z biletów wstępu. Należało do nich m.in. Towarzystwo Dobroczynności¹²⁵. Inną działalnością artystów amatorów było urządzenie wieczorów muzykalno-deklamacyjnych, np. na rzecz ofiar pogromu białostockiego¹²⁶.

Równie często do Radomia przyjeżdżali aktorzy z różnych miast ziem polskich. I tak artyści teatru poznańskiego przybliżyli zebranej publiczności, oprócz utworów literackich Marii Konopnickiej czy Gustawa Daniłowskiego, również utwory muzyczne Feliksa Mendelssohna-Bartholdy`ego i Ruggiera Leoncavallo¹²⁷. Aktorzy ci także przekazali cały dochód z koncertu dla Towarzystwa Dobroczynności na rzecz działającej przy nim bezpłatnej czytelnicy¹²⁸. Należy dodać, że również fundusze z innych inicjatyw kulturalnych przeznaczano na potrzeby miejscowego społeczeństwa bądź przekazywano je dla działających w Radomiu towarzystw. Sporo z nich trafiało do przywołanego powyżej Towarzystwa Dobroczynności, słynącego w Radomiu ze swojej wszechstronnej działalności filantropijnej, kulturalnej i społecznej. Jak donosiła redakcja w jednym z numerów „Kuriera Radomskiego”: *Rozległa działalność Towarzystwa Dobroczynności [...] domaga się najzupełniej słusznie i prawowicie żywszego poparcia finansowego ze strony szerszego koła mieszkańców Radomia. Poparcie winni dać wszyscy – to obowiązek każdego*¹²⁹. Inną instytucją goszczącą w Radomiu był Teatr Polski z Lublina z kierownikiem artystycznym Kazimierzem Okornickim.

¹²⁴ Bolesta, *Teatr. Przedstawienie amatorskie na rzecz Bratniej Pomocy w Radomiu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 2, s. 3.

¹²⁵ *Z miasta. Teatr Amatorski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 17, s. 3; *Tetryk. Przedstawienie amatorskie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 18, s. 3.

¹²⁶ *Z miasta. Wieczór muzykalno-deklamacyjny na ofiary pogromu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 3, s. 4.

¹²⁷ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 26, s. 3

¹²⁸ Ski., *Z koncertu na rzecz Bezpłatnej Czytelnicy przy Rad. Tow. Dobroczynności*, „Kurier Radomski” 1906, nr 28, s. 7.

¹²⁹ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 25, s. 3; *Z miasta. Teatr Amatorski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 25, s. 3.

Artyści zaprezentowali publiczności komedię Aleksandra Ostrowskiego pt. *Intratna posada*¹³⁰.

Jak wynika z artykułów z analizowanego pisma w Radomiu wystawiano sztuki na żądanie publiczności. Należała do nich komedia austriackiego pisarza Hermanna Bahra¹³¹ pt. *Mistrz*¹³². Uznanie publiczności zdobyło także *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego pomimo skromnych warunków, w jakich zostało wystawione¹³³. W „Kurierze Radomskim” zamieszczano także wzmianki o miejscu odbywania się przedstawień. Od końca października wystawiano je popołudniami, aby udostępnić możliwość spotkania ze sztuką szerszej publiczności Radomia, również poprzez obniżenie cen biletów¹³⁴. Do informacji teatralnych należały także te o udzielanych lekcjach deklamacji i poprawnej wymowy przez reżysera teatralnego Henryka Halickiego¹³⁵.

Przed radomską publicznością prezentowali się również amatorzy-artyści z sekcji artystycznej Uniwersytetu Ludowego Ziemi Radomskiej. Ich występy cieszyły się dużym uznaniem¹³⁶. Ciekawym przedstawieniem sekcji artystycznej Uniwersytetu, która zgromadziła pełną widownię, była sztuka *Nad Czeremoszem*. Jak pisał korespondent, aktorzy zachwycili kostiumami, ale także grą aktorską, podczas antraktu można było wysłuchać koncertu orkiestry kolejowej¹³⁷. Także amatorzy-artyści działający przy Towarzystwie „Lutnia” występowali w przedstawieniach, np. *Wspólne winy* Jana Kantego Galasiewicza, z którego dochód przeznaczony został na potrzeby ubogich uczniów Szkoły Handlowej¹³⁸. Interesującym przedsięwzięciem w Radomiu było wystawienie sztuki *Urzędowa żona* Saragea, która przez długi okres czasu była przez cenzurę niedopuszczana do wystawiania na scenach teatralnych¹³⁹.

W „Kurierze Radomskim” zamieszczano także artykuły na temat przedstawień niemiecko-żydowskich. Cieszyły się one sporym zainteresowaniem

¹³⁰ *Z miasta. Teatr*, „Kurier Radomski” 1906, nr 50, s. 3.

¹³¹ *Bahr Hermann*, <https://encyklopedia.interia.pl/kultura-sztuka/teatr/news-bahr-hermann,nId,2007901> [dostęp: 5.05.2022 r.].

¹³² *Z miasta. Przedstawienie teatralne*, „Kurier Radomski” 1906, nr 51, s. 3.

¹³³ *Z miasta. Z teatru*, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 3.

¹³⁴ *Z miasta. Z teatru*, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 3; *Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 80, s. 2.

¹³⁵ *Z miasta. Lekcje deklamacji i wymowy*, „Kurier Radomski” 1906, nr 82, s. 3.

¹³⁶ *Z miasta. Przedstawienie amatorskie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 82, s. 3.

¹³⁷ *Z miasta. Przedstawienie teatralne*, „Kurier Radomski” 1906, nr 96, s. 3-4.

¹³⁸ *Z miasta. Przedstawienia amatorskie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 92, s. 3.

¹³⁹ *Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 90, s. 3.

zwłaszcza wśród Żydów¹⁴⁰. Jedno z nich wystawiono na rzecz ofiar pogromu w Siedlcach; odbyło się w teatrze letnim, jednak nie przybyło na nie zbyt wielu widzów¹⁴¹.

c) Koncerty i przedstawienia muzyczne

Na łamach gazety zamieszczano wiele informacji o koncertach muzycznych. Dla radomskiej publiczności śpiewał m.in. artysta operowy baryton Edward Staro-Szałass i tenor Stanisław Sienkiewicz z towarzyszeniem pianistki Leonтины Jastrzębskiej. Zgromadzona publiczność doceniła wielki talent artystów oklaskami¹⁴². Swoją sztukę zaprezentowali także artyści opery warszawskiej tenor J. G. Orzeszkiewicz, baryton S. G. Buchowiecki i pianista – nauczyciel muzyki w Radomiu L. Szychewicz. Występ Orzeszkiewicza tak bardzo spodobał się publiczności, że w sali rekursy obywatelskiej odbył się kolejny jego koncert¹⁴³.

W gazecie informowano o występie operetkowej grupy w składzie J. Myszkowski, M. Majewska, M. Domośłowski, A. Miler, J. Aleksandrowicz występującej w *Wieczorze śmiechu*¹⁴⁴. O przedstawieniach operowych i operetkowych informowała gazeta w numerze 39. Przed radomską publicznością wystąpili soliści z zespołu J. Myszkowskiego, dając dwa przedstawienia w teatrze letnim¹⁴⁵. W sali rekursy odbywały się także wieczory wokalnie-humorystyczne. Ich gościem była śpiewaczka opery warszawskiej Maria Stern-Woroniecka oraz B. Lewandowski, J. Lewański i komik teatrów warszawskich T. Pol. Artyści zaprezentowali utwory Stanisława Moniuszki, Jana Galla, Georga Bizeta, Paolo Tostiego¹⁴⁶. Wymienieni artyści Maria Stern-Woroniecka, M. Orczyński, B. Lewandowski, J. Lewandowski i Grabowski często gościli z koncertami w sali rekursy w Radomiu prezentując utwory kompozytorów polskich m.in. Stanisława Moniuszki i obcych Paolo Tostiego czy Franza Abta¹⁴⁷.

Pośród istniejących licznych zespołów artystycznych, jakie odwiedziły Radom, był zespół operetkowo-komediowy z Sosnowca pod dyrekcją Felicjana Feleńskiego – śpiewaka operowego i teatralnego. Zespół podróżował z orkiestrą, którą dyrygował Lasocki. Publiczność podziwiała artystów w *Trzech życzeniach*

¹⁴⁰ *Z miasta. Teatr letni*, „Kurier Radomski” 1906, nr 48, s. 3.

¹⁴¹ *Z miasta. Przedstawienie teatralne na Siedlcach*, „Kurier Radomski” 1906, nr 73, s. 3.

¹⁴² *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 10, s. 4; *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 13, s. 2.

¹⁴³ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 16, s. 3.

¹⁴⁴ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 14, s. 2.

¹⁴⁵ *Z miasta. Teatr*, „Kurier Radomski” 1906, nr 39, s. 3.

¹⁴⁶ *Z miasta. Wieczór humorystyczny*, „Kurier Radomski” 1906, nr 49, s. 3.

¹⁴⁷ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 58, s. 3.

Michaela Ziehrera, *Gasparone* Carla Millöckera, *Obronie Częstochowy* Elżbiety Bośniackiej i *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego¹⁴⁸. Jak pisał korespondent wszystkie miejsca były zajęte¹⁴⁹.

Innym utworem operetkowym, który mogli podziwiać radomianie, to *Słodka dziewczyna* oraz sztuka Władysława Rapackiego *Bogustawski i Jego Scena*¹⁵⁰, która została przyjęta bardzo dobrze przez licznie zgromadzoną publiczność¹⁵¹. W Radomiu występowali także miejscowi artyści m.in. Alina Szenk-Przyłuska – miejscowa nauczycielka muzyki oraz skrzypek Glogier i śpiewaczka – Hejnowicz. Podczas tego samego występu aktorki miejscowego teatru amatorskiego przedstawili jednoaktówkę *Jesienią*¹⁵². O kolejnym ciekawym koncercie śpiewaczki Jadwigi Mrozowskiej i pianisty Aleksandra Michałowskiego odbytym w sali resursy obywatelskiej również informowała redakcja analizowanego periodyku¹⁵³.

Publiczność Radomia mogła obejrzeć przedstawienie na podstawie powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego *Chata za wsią*, operetkę A. Marsa i M. Hennequina *Sposób na mężów*, operetkę Ziehrera *Wesoła para* czy sztukę na podstawie powieści *Ogniem i mieczem* Henryka Sienkiewicza¹⁵⁴. Inne to Adama Asnyka *Bracia Lerche*, operetka Jacquesa Offenbacha *Bęben* i *Życie Paryskie*, sztuka Maksyma Gorkiego *Na dnię życia* czy komedia A. Langerera *Tylko jedno słowo do ministra*¹⁵⁵. Kolejną propozycją dla mieszkańców Radomia była operetka Zelera *Sztygar* wystawiona z okazji benefisu S. Żylińskiego¹⁵⁶. Swoją galę w Radomiu miał także komik radomski I. Zaręba; jego występ przyciągnął sporą publiczność¹⁵⁷. Z kolei z okazji rocznicy H. Halickiego, reżysera teatru wystawiono sztukę R. Vossa *Winny*, całość wieczoru zakończyła natomiast operetka Franza Suppe`go *Bursze*. Publiczność Radomia podziwiała także tragikomedie Henryka Malina *Medor* oraz farsę *Dama od Maksyma*¹⁵⁸.

¹⁴⁸ *Z miasta. Z teatru*, „Kurier Radomski” 1906, nr 71, s. 2.

¹⁴⁹ *Z miasta. Teatr polski pod dyrekcją F. Felińskiego*, „Kurier Radomski” 1906, nr 74, s. 4.

¹⁵⁰ *Z miasta. Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 77, s. 3.

¹⁵¹ *Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 79, s. 3.

¹⁵² *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 3.

¹⁵³ *Z miasta. Koncert*, „Kurier Radomski” 1906, nr 83, s. 3.

¹⁵⁴ *Z miasta. Przedstawienie amatorskie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 84, s. 3.

¹⁵⁵ *Z miasta. Repertuar teatralny*, „Kurier Radomski” 1906, nr 85, s. 4; *Z miasta. Repertuar teatralny*, „Kurier Radomski” 1906, nr 86, s. 4.

¹⁵⁶ *Z miasta. Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 93, s. 3.

¹⁵⁷ *Z miasta. Teatr polski*, „Kurier Radomski” 1906, nr 94, s. 3.

¹⁵⁸ *Z miasta. Z teatru*, „Kurier Radomski” 1906, nr 100, s. 4.

Omawiając wydarzenia muzyczne odbywające się w Radomiu, nie sposób nie zwrócić uwagi na problem śpiewu chóralnego. W jednym z numerów gazety, zapewne zatroskany umuzykalniony czytelnik, zwrócił uwagę na brak chórów mieszanych. Twierdził, że zespoły takie mogły przynieść dużo radości i satysfakcji z wykonywania muzyki oraz zapoznawały z kulturą muzyczną polską i obcą¹⁵⁹. W tym okresie istniał w Radomiu m.in. chór „Lutnia”, który powstał na bazie chóru męskiego założonego w 1889 r. przez Józefa Przyłuskiego¹⁶⁰. Jak informowała gazeta, na zebraniu w dniu 19 czerwca 1906 r. członkowie „Lutni” wybrali nowy zarząd. Prezesem został Maciej Glogier, wiceprezesem Leon Fuksiewicz, sekretarzem M. Pobudin, skarbnikiem E. Wróblewski, a gospodarzem chóru K. Kozerski¹⁶¹. Na łamach „Kuriera Radomskiego” informowano niemal o wszystkich zebraniach „Lutni” i jej celach. Na przykład omawiano zmiany w kierunku rozwoju zespołu w następnych latach¹⁶². Jak donosiła gazeta, ambicją chóru było stworzenie zespołu mieszanego, stąd też, jak informował korespondent, na jedno z zebrań chóru przybyło 7 przedstawicieli chóru żeńskiego. Postanowiono również wskrzesić orkiestrę¹⁶³. W związku z planami zespołu w innym artykule przedstawiono prośbę członków Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” powstałego w 1886 r. z inicjatywy Piotra Maszyńskiego¹⁶⁴, wystosowaną do społeczności radomskiej o zapisywanie się do chóru męskiego, żeńskiego oraz do orkiestry¹⁶⁵. Jeszcze w innym numerze zamieszczono regulamin dla zarządu i członków czynnych Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Radomiu, liczył on 16 punktów¹⁶⁶. Dzięki rozszerzeniu Ustawy Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” zmieniła się jego nazwa na Towarzystwo Muzyczno-Dramatyczne „Lutnia”¹⁶⁷.

¹⁵⁹ K., *Lutnia (nadesłane)*, „Kurier Radomski” 1906, nr 17, s. 2.

¹⁶⁰ J. Sekulski, op. cit., s. 274.

¹⁶¹ *Z miasta. Z Lutni*, „Kurier Radomski” 1906, nr 29, s. 2.

¹⁶² *Z miasta. Z Lutni (nadesłane)*, „Kurier Radomski” 1906, nr 30, s. 3.

¹⁶³ K.K., *Z instytucji społecznych. Lutnia*, „Kurier Radomski” 1906, nr 32, s. 3.

¹⁶⁴ J. Sekulski, op. cit., s. 274.

¹⁶⁵ *Zarząd Lutni Radomskiej. Odezwa Zarządu Towarzystwa „Lutnia” w Radomiu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 56, s. 3.

¹⁶⁶ *Z instytucji społecznych. Regulamin dla Zarządu i członków czynnych Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Radomiu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 33, s. 3.

¹⁶⁷ M. Glogier, M. Pobudin, *List do Redakcji*, „Kurier Radomski” 1906, nr 101, s. 3.

d) Zabawy w ogrodach

Spśród wielu inicjatyw kulturalnych takich jak sztuki teatralne czy koncerty pojawiły się również propozycje lżejsze, np. zabawy taneczne organizowane w ogrodach miejskich (parkach). W otwartym nowym ogrodzie chętnie odwiedzanym przez ludność miasta Radomia w celu wypoczynku i rekreacji występowała orkiestra ochotniczej straży pożarnej pod batutą Edmunda Pawlikowskiego, co spotkało się z dużym zadowoleniem publiczności¹⁶⁸. Wspomniana orkiestra strażacka oprócz koncertów w Radomiu dawała także koncerty w innych miejscowościach, np. w Kielcach¹⁶⁹. W numerze 51 poinformowano czytelników o organizowanej zabawie w nowym ogrodzie z udziałem orkiestry kościelno-kolejowej. Dochód był przeznaczony na renowację instrumentów¹⁷⁰. Dochód z kolejnej zabawy ogrodowej uświetnionej przez orkiestrę strażacką i kościelno-kolejową przeznaczono na Towarzystwo Dobroczynności¹⁷¹. Wielu mieszkańców miasta gromadziły zabawy pod nazwą *Babie lato* organizowane w nowym ogrodzie. Zebrane sumy przeznaczano na różne cele, np. dla orkiestry kościelno-kolejowej, która swoją muzyką uświetniała owe zabawy¹⁷².

Społeczność Radomia chętnie podejmowała różne nowe przedsięwzięcia. Z inicjatywy pracowników garbarni Karola Borkowskiego utworzona została orkiestra oraz powstała biblioteka¹⁷³. Natomiast jedna z orkiestr uświetniała wieczory taneczne w Hotelu Europejskim¹⁷⁴.

Kultura Radomia to również odsłonięcie pomnika Stanisława Staszica we wrześniu 1906 r. Uroczystość rozpoczęła się mszą, po której wyruszyła procesja do ogrodu miejskiego; uczestniczyli w niej uczniowie wszystkich szkół, straż pożarna, lekarze, prawnicy, władze miasta, przedstawiciele cechów. Odczyty wygłosili Kozłowski i Garbiński, natomiast chór straży ogniowej wykonał *Kantatę* Piotra Maszyńskiego. Zorganizowano także zabawę w ogrodzie, z której dochód przeznaczony został na nową, mającą powstać szkołę im. S. Staszica¹⁷⁵.

¹⁶⁸ *Z miasta. Z nowego ogrodu*, „Kurier Radomski” 1906, nr 37, s. 3.

¹⁶⁹ *Z miasta. Wjazd orkiestry strażackiej*, „Kurier Radomski” 1906, nr 47, s. 4.

¹⁷⁰ *Z miasta. Zabawa w nowym ogrodzie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 51, s. 3.

¹⁷¹ *Z miasta. Zabawa w ogrodzie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 66, s. 3.

¹⁷² *Z miasta. Zabawa w nowym ogrodzie*, „Kurier Radomski” 1906, nr 78, s. 3.

¹⁷³ *Z miasta. Nowa orkiestra i biblioteka*, „Kurier Radomski” 1906, nr 65, s. 3.

¹⁷⁴ *Z miasta. Orkiestra*, „Kurier Radomski” 1906, nr 71, s. 2.

¹⁷⁵ F., *Odsłonięcie pomnika Staszica*, „Kurier Radomski” 1906, nr 60, s. 2.

Podsumowanie

Po analizie materiału z „Kuriera Radomskiego” z wykorzystaniem metody badawczej zwanej analizą krytyczno-historyczną źródeł oraz metody jakościowej zawartości prasy, wyłaniają się problemy, z jakimi mierzyli się mieszkańcy miasta Radomia w pierwszych latach XX w. Pomimo trudnego okresu zaborów radomianie znajdowali chwilę wytchnienia, uczestnicząc w życiu kulturalnym miasta, nawet trudne warunki mieszkaniowe i bytowe, brak należytej opieki zdrowotnej, organizowanie strajków w zakładach pracy nie zniechęcały do słuchania muzyki, spędzania wolnego czasu na przedstawieniach teatralnych czy w zabawach w miejskim parku. Działające w mieście towarzystwa pomagały ubogim mieszkańcom, w tym dzieciom, np. w pozyskaniu odzieży, pożywienia, a dorosłym w znalezieniu pracy. I one również oferowały rozrywkę i szerzyły oświatę m.in. poprzez organizowane odczyty. Redakcja „Kuriera Radomskiego” aktywnie uczestniczyła w życiu mieszkańców, skrupulatnie opisując i komentując wszystkie wydarzenia i stając się tym samym formą pamiętnika miastowego 1906 r.

Bibliografia

- Aleksander T., *Wszechnice polskie – dotychczasowy dorobek i potrzeba rozwoju*, „Chowanna” 2005, t. 2.
- Banaszek M., „*Gazeta Radomska*”(1884-1917), „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1987, nr 1.
- Bartos Z., Frejtag-Mika E., Macierzyński W.Ł., *Radom na starej pocztówce i prasa Radomia w latach 1811-1918*, Radom 1996.
- Boniecki J., *Radom w rewolucji 1905-1907 roku*, [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, red. J. Jędrzejewicz, Warszawa 1961.
- Krasińska I., *Życie kulturalne w miastach i miasteczkach guberni radomskiej w latach 1864-1914*, Radom 2015.
- „Kurier Radomski” 1906.
- Luboński J., *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907.
- Macierzyński W.Ł., *Prasa Radomia w latach 1811-1918*, Radom 1995.
- Maj M., *Szkolnictwo*, [w:] *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, red. S. Witkowski, Warszawa 1985.
- Radom szkice z dziejów miasta*, pod red. J. Jędrzejewicza, Warszawa 1961.
- Sekulski J., *Encyklopedia Radomia*, Radom 2009.

Stawiak-Ososińska M., *Początki kształcenia akuszek w Częstochowie*, [w:] *Szkolnictwo, opieka i wychowanie w Królestwie Polskim. Od jego ustanowienia do odzyskania przez Polskę niepodległości 1815-1918*, pod red. H. Markiewiczowej i I. Czarneckiej, Warszawa 2016.

Stawiak-Ososińska M., *Zarys dziejów warszawskiej szkoły akuszek*, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne” 2005, t. 15.

Bahr Hermann, <https://encyklopedia.interia.pl/kultura-sztuka/teatr/news-bahr-hermann,nId,2007901>, [dostęp: 5.05.2022 r.].

Studium historyczno-urbanistyczne śródmieścia Radomia. Miejska Pracownia Urbanistyczna, Radom 1998.

Zajewski W., „Sandomierzanin”. *Nieznane czasopismo z okresu powstania listopadowego*, „Przegląd Historyczny” 1964, t. 55, nr 2.